

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals
COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les escoles, s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368003

El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol fer la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Música i balls

Glòria Ballús Casólvica

Doctora en Musicologia

FALS I LA MÚSICA

Cada poble té uns trets diferencials, amb un patrimoni arquitectònic, més visible per a tothom, i un altre patrimoni —el cultural— que configura la seva manera de ser, fruit de les vivències i les vicissituds que ha passat, i que, alhora, queda plasmat per les festes que celebra, que mostra als forasters i que són la reafirmació de la seva pròpia identitat. Són costums tradicionals a on la música juga un paper molt important i que, amb el seu contingut, més o menys religiós, han passat de generació en generació.

A Fals, la música —amb el cant i els balls— la trobem, ara, prioritàriament en dues importants efemèrides festives: per Pasqua de Glòria o de Resurrecció i per l'Aplec del Grau, per Pasqua Granada o de Pentecosta.

Per Pasqua de Resurrecció es canten les Caramelles i es balla el Ball de Cascavells i per l'Aplec a l'ermita de Santa Maria del Grau, un dels actes més participatius de la Festa Major de Fals, es canten els Goigs a la Mare de Déu del Grau i es ballen el Ball de Cascavells, el Ball de l'Almorratxa i les Corrandes de Fals.

EL BALL DE CASCAVELLS

El Ball de Cascavells és una dansa ballada primitiva per homes que portaven cascavells a les cames i que els feien sonar en les seves evolucions. Està molt estès a la Catalunya central, on es troba documentat des del segle XIV.

El Ball de Cascavells de Fals queda realment unit al poble amb una forta personalitat. Tradicionalment era ballat per homes, però des dels anys seixanta s'hi varen incorporar les dones, perquè també el volien ballar. El ballen en les dues celebracions importants: acompanyant les Caramelles, i en l'Aplec del Grau.

La partitura està en compàs binari i la melodia té algunes diferències en les dues ballades. Per Pasqua, es balla generalment al so d'un acordió o d'un sol instrument, que a la vegada, també és el que acompanya el cant de les Caramelles. En la ballada per l'Aplec, el Ball dels Cascavells

Ball de Cascavells

és interpretat per la cobla, seguint la versió d'Agustí Cohí i Grau.

La coreografia que segueix és la típica d'aquesta dansa, amb l'entrada del ball en 'cerclé' o 'rodona', caminant un rere l'altre, amb molta fressa de cascavells, el 'molinete' o 'estrella', intercanvi de parelles, uns davant els altres, per acabar amb un 'ball rodó' o 'sardana'.

Les colles balladores són diferents en les dues festivitats, per Pasqua és una colla generalment de persones del poble que ja l'havien ballat, i en l'Aplec els balladors són més joves. Així, un mateix ball, mostra dues maneres d'interpretació diferents per l'aire que hi donen i la manera de fer els passos, aportant-li una riquesa musical i coreogràfica. Darrerament, però, quasi són els mateixos balladors en les dues festivitats.

BALL DE L'ALMORRATXA O MORRATXA

El tradicional Ball de l'Almorratxa es balla —juntament amb el Ball de Cascavells i les Corrandes de Fals — en l'Aplec del Grau, a l'esplanada de les Alzines del Grau, al so d'una Cobla, que acaba la ballada amb una audició de Sardanes per a tots els assistents.

Segons la gent gran de Fals, aquesta dansa és molt antiga. En trobem referència en el Diccionari de la Dansa, dels Entremesos i dels Instruments de Música i Sonadors, realitzat per Francesc Pujol i Joan Amades i publicat l'any 1936, que diu concretament:

El nom de Ball de la Morratxa [...] A Grauet de Fals rebia aquest nom una mena de Ballet de Déu, amb la tonada típica d'aquest ball al Pla de Bages.

El símbol característic del ball i que és el que li dona el nom, l'almorratxa o morratxa, està documentada a prin-

Ball de l'Almorratxa (c. 1960)

cipis del segle XV i amb una diversitat de noms, segons la comarca. És un petit recipient de vidre, de cos ventrut com un càntir, però amb un broc gros central en lloc de nansa, i quatre galets o brocs prims al voltant del gros: S'omplen, en general, amb aigua d'olor (aigua-ros o aigua amb essències de roses) i s'adornen amb flors i penjarolls de cintes de colors. N'hi ha de conservades en museus i col·leccions particulars, en vidres de variats colors, policromades i esmaltades que tenen un veritable mèrit artístic.

Les almorratxes són una mena d'atribut de les Majorales del Roser i d'altres confraries, i dels capdansers de diverses danses, els quals les utilitzen per a ruixar amb el seu contingut els espectadors, per això portar l'almorratxa, en una dansa, té un sentit de superioritat i equival a una distinció.

A Fals, el Ball de l'Almorratxa és ballat per una parella sola que, generalment i quasi cada any, és la que es casarà durant el proper any. Antigament, les dues cases encarregades de la festa, eren les que hi aportaven els balladors, una hi aportava el noi i l'altra la noia. Si una de les cases no tenia la noia la buscava en una parenta o cosina. També havia estat ballat, antigament, per la filla de la Majorala

Ball de l'Almorratxa (c. 1975)

major i l'administrador de la festa.

L'almorratxa, que es guarda des de fa molts anys a l'ermita del Grau (i antigament s'havia guardat a Can Masana), la porta el noi i en un moment determinat de la dansa la dona a la noia. Al finalitzar el ball, els balladors fan un recorregut pel públic assistent, ruixant, amb la colònia de l'almorratxa, els mocadors dels assistents que ho volen. Seguidament la parella que la va ballar l'any anterior posa les cintes amb els noms dels balladors a l'almorratxa.

Aquest gest vindria a simbolitzar i representaria l'acte de traspàs de càrrecs, seguint l'antiga manera que es feia en les confraries.

Cal remarcar que, contràriament a altres indrets on també es balla, a Fals l'almorratxa no s'ha trencat mai.

A Fals, aquest ball, dins una connotació de festa, també té una expressió d'anunci de noces, malgrat no coneixem cap altre cas que tingui aquesta finalitat, en els indrets on es balla. És una expressió de goig per a la parella que el balla i una manera de distinció envers altres parelles del poble, doncs tots dos o almenys un ha de ser de Fals.

Una primera partitura trobada, en versió manuscrita per a piano, porta el títol de Ballet de Déu, amb una harmonització de R. Suñé Font, datada a Mollet l'any 1959. A l'any 1979, Frederic Gaude i Pardillos va realitzar una recopilació molt explicativa del què havia estat i com s'havia de ballar l'anomenat Ballet de Déu o Ball de l'Almorratxa de Fals. En aquest document fa el mateix per les Corrandes i el Ball de Cascavells.

La partitura, en compàs ternari, consta d'una introducció en moviment Moderato i una segona part que és el Ball pròpiament dit, en moviment Allegro, amb un caràcter elegant i majestuós.

La coreografia de la dansa està formada per: a) Passeig del noi, fins arribar davant la noia, evolucions i salutació; b) La noia accepta el noi i ambdós formant parella fan el

Ball de l'Almorratxa actual

passeg; i també intervenen els punts típics de les danses: Punt de Galop de cortesia, punteig, saltats, etc.

El vestuari que feien servir els balladors era el que tenien de "mudar", cadascú es portava el seu. Fa uns anys es va fer un elegant vestuari de dia de festa que es passa, cada any, als balladors.

Tradicionalment, i en molts indrets de Catalunya, aquest ball el trobem relacionat amb la Mare de Déu del Roser; a Fals, per tots els elements que l'envolten, podem constatar que segurament també seria així.

L'Associació Cultural i Recreativa de Fals és l'encarregada de tenir cura de la festa, és la que amb molta delicadesa guarda el vestuari fins la propera celebració, i és la responsable de fer assajar la coreografia del ball a la nova parella balladora.

LES CORRANDES DE FALS

Amb la mateixa melodia del Ball de l'Almorratxa (que està en compàs ternari) però passada a compàs binari, per tant amb un ritme més ràpid i amb els accents canviats, es ballen les Corrandes de Fals. Varen ser muntades per Frederic Gaude Pardillos a partir de les partitures que es guardaven al "Grauet"; i es ballen com a cloenda de l'aplec, des del 1977.

Corrandes

Les poden ballar un nombre variat de parelles, sempre que siguin parells. Cal remarcar que en el darrer compàs fan una rotllana i seguidament en grups de dues parelles els nois alcen les noies pels colzes i elles s'agafen a les espatlles dels nois. L'expectació del públic assistent està en veure quin grup aguanta més estona amb les noies amunt.

Antigament, però, com em recordava Vicenç Guitart, del Tatger, la festa es tancava amb un pasdoble, ballat per dues parelles, la que havia ballat l'almorratxa i una altra del poble, d'altra banda costum molt habitual en altres indrets.

ELS GOIGS DE NOSTRA SENYORA DEL GRAU

Els Goigs són composicions poètiques per ser cantades, generalment a llaor de la Mare de Déu o d'un sant.

La seva lletra i la música acostumaven a ser anònimes, i es transmetien oralment a través de les generacions.

A Fals, al final de la Missa solemne en la celebració de l'Aplec a l'ermita de la Mare de Déu del Grau, es canten els Goigs. Hem localitzat dues versions, amb textos diferents, d'aquests Goigs.

La versió més antiga, els Goigs en Alabansa de Nostra Senyora del Grau, de finals del segle XVIII, editada per la impremta manresana d'Ignasi Abadal Gerifau (que es traslladà a la Plana de l'Om l'any 1792). Posteriorment hi ha l'edició de 1941 de la Impremta de Josep Roca, de Manresa; i una nova l'edició, de l'any 1956, de l'impressor Roca, del carrer de Sant Miquel.

La darrera versió és de l'any 2001, a on s'hi afegeix la música. Es tracta de la melodia popular que fou recollida per Ignasi Torras, a partir de la veu de persones que l'havien cantat. Tant la melodia com el text són anònims. En aquesta última edició, al darrera, hi ha unes notes històriques a partir de textos de Lluís Solernou i Francesc Villegas, amb dibuixos d'Anselm Clotet.

Consten de vuit cobles o estrofes. Els quatre primers versets (els dos primers són d'Introducció o Entrada i el tercer i el quart fan de Resposta o Tornada) i la primera cobla diuen:

Puix que sempre sou estada / la que tot remei ens dau,
siau la nostra advocada / Verge Maria del Grau.

Déu plantà dins vós, Senyora, / un grau, el més elevat,
que us féu mereixedora / d'engendrar Déu encarnat,
fent-vos de Déu la servidora / a ser sa Mare pujau.

Siau la nostra advocada / Verge Maria del Grau

La música dels Goigs en alabança de Nostra Senyora del Grau està en compàs ternari i en to de Mi menor; el Re natural, que hi trobem, li dona una ambigüitat modal.

L'estructura de la seva melodia, que consta de quatre períodes, en la qual es repeteix el segon de l'entrada (que també forma part de la Tornada i de la cobla), facilitava l'aprenentatge de la melodia per tal que fos cantada per tothom. Aquesta melodia és coneguda perquè és la que es fa servir per cantar els Goigs del Roser, encara que amb algunes petites variacions.

És important remarcar aquesta similitud. La tradició ens mostra que generalment s'utilitzava aquesta melodia per fer cantar als fidels i adaptar-la a la seva pròpia advocació. La música era molt coneguda perquè es cantava en els Goigs a la Verge del Roser al finalitzar el res del Rosari, de forma habitual. Aquest fet ens remarca la tradició de la Confraria del Roser que estaria fortament arrelada al poble.

Una altra versió són els Goigs en llaor de la Mare de Déu del Grau que trobem en una primera versió impresa

*A la dreta, goigs de Nostra Senyora del Grau
(segle XVIII, impremta d'Ignasi Abadal)*

GOIGS EN ALABANSA DE NOSTRA SENYORA DEL GRAU.

Puix que sempre sou estada
la que en tot remey nos dau
sia la nostra advocada
Verge María del Grau.
Deu plantá dins vos Senyora
un grau lo més elevát
que vos feu mereixedora
de engendrar Deu encarnat,
fentvos de Deu la criada
á ser sa Mare pujáu, &c.
Del Sant ventre produida
lo grau de redempció,
fench de Angels circuida
celebrant sa humiliació,
lo quedar inviolada
en lo part que Vos lograu, &c.
Quant los Reys devots sentiren
de tal grau la aparició
ab la estela junts partiren
per ferli la adoració
y vejeren verificada
la gloria queus alabau, &c.
Gran delit vos presentaba
aquell grau tant elevát
ab sinch rosas que portaba
despues de resuscitát,
ab que foreu confortada

plena de dolsura y pau, &c.
Reparada la gran erra
per la pau predominant
trasplantat fou de la terra
vostre Cos al Cel triufant
about de Deu exaltada
sas iras suavisan, &c.
No fou de menor estima
lo grau del orde sagrat
que vingué del alta cima
sobre Vos multiplicát,
lo Esperit Sant abrasareu
fentvos de son foch suau, &c.
Vostra vida acabada
visquereu mes vivament
quant á Deu fou presentada
vostre virtut excelent,
pues que Reyna coronada
Cel y terra avasellau, &c.
Maná vostra Senyoria
manifestant sos fervors
que sia en vostra Capella
lo grau dels remeys millors
y en ella qui vos ha invocada
quant devot lo motiváu, &c.
Puix al qui vos ha reclamada
ja may lo remey li negau.

✠. Ora pro nobis Sancta Dei Genitrix. R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.
OREMUS.

Concede nos famulos tuos, quæsumus Domine Deus, perpetua mentis et corporis sanitate gaudere: et gloriosa Beatæ Mariæ semper virginis intercessione, á præsentí liberari tristitia, et æterna perfrui lætitia. Per Dominum, &c.

Mauresa: Per Ignasi Abadal, plasa del Olm.

l'any 1955, per Gràfiques Bausili, de Manresa. La segona edició, del desembre de l'any 1981, impresa a la Copisteria Sarrió, de Manresa, hi consta que el text és d'Emili Vilaseca, prev., i el dibuix de Vidal Orive, amb l'advertiment: Les dues primeres estrofes d'aquests Goigs es refereixen a la primitiva imatge del segle XII, que per el seu mal estat de conservació fou retirada a últims del segle XIV. Darrera hi figuren unes notes històriques de Francesc Villegas.

Consta, també, de vuit cobles o estrofes, i els quatre primers versets i la primera cobla diuen:

La románica Capella / és tresor de fé i de pau
Vetlleu sempre per nosaltres, / Oh Mare de Déu del Grau.
Per fer-vos Reina i Senyora / de tots vostres cortisants
el vostre Fill qui us adora / posa el món en vostres mans;
dins el vostre cor de Mare / quants records passats guardau:
Vetlleu sempre per nosaltres, / Oh Mare de Déu del Grau.

La última cobla fa referència a Fals:

Pla de Fals i rogalia / us tenen amor fervent,
quants exvots, Verge Maria, / son prova d'agraïment
Deu-nos pau, salut i pluja, / les tempestats allunya
Vetlleu sempre per nosaltres, / Oh Mare de Déu del Grau.

En aquesta edició, s'indica que es canten amb la melodia popular, encara que no hi ha la partitura, el què fa suposar que deuriem "utilitzar" la mateixa tonada que l'altra versió.

A Fals, el cant dels **Goigs** el trobem documentat l'any 1906. Tots els dies festius es resava en comunitat el Sant Rosari, a dos quarts de tres a l'hivern i a dos quarts de quatre a l'estiu, que s'acabava amb el **cant dels Goigs** i l'encarregat era un home d'aquelles contrades. Aquest record ens porta a l'entorn de l'any 1850. També es cantaven els Goigs en la missa major de la festivitat de la Purificació de Maria, la Candelera, el 2 de febrer. La senyora Clara, del Grau, recordava el res del Rosari, però que per manca d'assistència el van deixar de resar públicament.

Antigament, el dia de la Pentecosta es resava el Rosari i després del toc d'oració vespertí hi havia un repic extraordinari de campanes que anunciava la festivitat de l'endemà dilluns, i la celebració de l'Aplec. Després de la benedicció del pa o "panellet" i del cant dels Goigs, s'organitzava una processó al voltant de l'ermita. Les senyores administradores acompanyades de joves del poble donaven un pomet de flors, i els administradors repartien vi als pobres. Actualment un cop acabada la missa també es reparteix un pomet d'herbes aromàtiques, que estan engalanades amb cintetes de colors, a tots els assistents.

Els panets eren aportats cada any per les cases que feien d'administradors de la festa, que eren els priors (anomenats també majorales o pabordes). Eren cases de propietaris que s'anaven alternant cada any. Des de fa uns anys, es fa una llista i tothom pot col·laborar en la despesa que suposa el pa i tota la festa; així hi pot participar tot el poble.

Malgrat les vicissituds i les oscil·lacions que tenen les festes al llarg dels anys, és important remarcar el ric patrimoni musical –dances i els Goigs– que té Fals, des de temps llunyans; patrimoni que és "viu" gràcies a la voluntat, la il·lusió i l'empenta de grups de joves –i de no tan joves– del poble que han volgut reviuir les seves tradicions i que algunes, després de períodes oscil·lant sense ser ballades, tornen ara a formar part de les seves celebracions festives.

Aquesta ha estat una breu ressenya des d'una visió etnomusicològica, malgrat que la meua recerca ofereix un treball més ampli, però que he hagut de resumir per adaptar-ho a l'espai de la revista.

Agraïxo tota la informació i la documentació que m'han donat persones de Fals, especialment la Maria Àngels Serra i la senyora Clara, del Grau, i les amables explicacions de Vicenç del Tatger, de Josep Terrades, de la família Garriga de Cal Tico, i de Francesc Villegas.